

Melin Llechi Ynysypandy

Adeiladwyd gwaith prosesu llechi trawiadol tri llawr Ynys-y-pandy, a wasanaethodd Chwarel Gorseddau, ym 1856-7 gan Evan Jones o Garndolbenmaen ac mae'n debyg ei fod wedi'i ddylunio gan James Brunlees.

Mae wedi'i gynllunio'n ddyfeisgar fel bod cwmp naturiol y safle yn cynorthwyo'r broses weithgynhyrchu. Roedd ffos ddwfn y tu mewn yn cynnwys olwyn ddŵr fawr dros-lun (26 tr, 8m mewn diamedr), ac ar yr ochr ddeheuol daeth ramp crwm hir â changhennau o'r dramffordd o Chwarel Gorseddau i'r felin ar ddwy lefel wahanol, gan wasanaethu'r lloriau canol ac uchaf.

Mae'r agoriadau mawreddog, pen crwn wedi'u gosod yn agos fel traphont ddŵr Rufeinig. Mae talcen ddwyreiniol wedi'i gorchuddio â nodwedd addurniadol sy'n ymgorffori pentwr simnai ffug, ac mae gan ffenestri talcen y gorllewin fframiau ffenestri neu gaeadau ar ryw adeg. Fel arall, mae'r gwaith adeiladu yn feiddgar ac yn blaen ond nid yw'r un llai trawiadol.

Roedd y felin yn arbenigo mewn cynhyrchu slabiau llechi ar gyfer lloriau, llaethdai, cafnau, troethfeydd, ac ati.

Yn ei anterth, ym 1860, roedd yn cynhyrchu dros 2,000 o dunelli y flwyddyn, ond saith mlynedd yn ddiweddarach roedd y cynhyrchiad i lawr i 25 tunnell y flwyddyn (oherwydd ansawdd gwael y llechen chwareli) ac aeth y busnes i ddatodiad ym 1871.

Roedd yr adeilad yn darparu lleoliad ar gyfer Eisteddfodau nes i'r to gael ei symud tua 1906.

Colin Higgs 17/08/2021.